

Klimaforandringernes uhyggeligt uhjemlige stemning

Andersen, Gregers

Published in:
Salon 55

Publication date:
2013

Citation for published version (APA):
Andersen, G. (2013). Klimaforandringernes uhyggeligt uhjemlige stemning. *Salon 55*, (3), 80-86.
http://issuu.com/salonsdu/docs/salon_55_3

KLIMA FORANDRINGERNES UHYGGELIGT UHJEMLIGE STEMNING

En tilføjelse til økokritikken

GREGERS ANDERSEN

Heidegger har ret, når han i sin analyse af Verstehen [Forståelsen] i Sein und Zeit siger, at det første, som vi forstår i en tekst, ikke er et andet menneske [Forfatteren], men et udkast, det vil sige skitsen til en ny væren-i-verden [In-der-Welt-sein].

Paul Ricoeur

Fiktioner kan forandre verden-, efter-som fiktioner (ikke bare tekster) kan rumme skitser til nye måder at være i verden på. Dette betyder imidlertid ikke, at de forudsætninger, som fiktioner kan ændre verden på, ikke ændrer sig. Litteraturens position som stedet for "udkastet" af nye former for væren-i-verden er ikke så stærk, som den har været. I stedet kan en række nye medier i dag i endnu højere grad siges at konstruere samtidens identitetsformer. Dette betyder, at disse medier er blevet et mindst ligeså vigtigt objekt for fortolkning som det skønlitterære værk, hvilket igen betyder, at den traditionelle ideologikritik må

udvide området for sin aktivitet. Præcis på dette punkt fremstår den (forholdsvis) nye tendens indenfor (især) litteraturfortolkning, der går under betegnelsen "økokritik", endnu ikke helt færdigudviklet. Økokritikken har potentialet til at blive en mere almen kulturel fortolkningspraksis og ideologikritik, men hænges stadig af sin oprindelse i receptionen af naturlyrik og "nature writing". Samtidig betyder denne oprindelse, at selv den økokritiske litteraturfortolkning til tider mangler redskaber i en verden, hvor det bliver mere tydeligt, at det er onsonst at tale om natur, som noget, der er adskilt fra de menneskelige

kulturers udvikling.

Min hensigt i denne artikel er derfor at vise, hvordan rammerne for den traditionelle økokritiske fortolkning kan udvides. Jeg vil vise dette ved at fortolke en roman, der åbner for en mere vidtrækkende erfaring af manglende bæredygtighed end det tab af natur, som traditionelt har været økokritikkens elegiske kerne. Via den britiske forfatter Martine McDonaghs postapokalyptiske roman *I have waited, and you have come* (2006) vil jeg fremhæve, hvordan der til de menneskeskabte klimaforandringer kan forventes at ville høre forandringer i stemning. Dette vil samtidigt indebære en revision af Heideggers beskrivelse af det uhyggeligt uhjemlige (das Unheimliche). Heidegger har i *Sein und Zeit* (1927) fat i noget vigtigt, når han beskriver det uhyggeligt uhjemlige som en stemning (Stimmung). Problemet er blot, at denne ellers vigtige pointe ikke kommer til sin ret i Heideggers solipsistisk orienterede eksistens-filosofiske undersøgelse i *Sein und Zeit*. Eftersom Heidegger her er fuldt beskæftiget med at udlægge de transcendentale betingelser for, at mennesket kan tage vare på sin egen væren, overser han ganske enkelt, at den uhyggelige stemning af ikke at have hjemme også kan udgå fra subjektets omverden og ikke kun fra dets bestemmelse som en kastet (geworfen) væren hen mod døden (Sein Zum Tode). Jeg vil i artiklen derfor argumentere for, at Heideggers beskrivelse af det uhyggeligt uhjemlige som en stemning først bliver et virkningsfuldt fortolkningsredskab i det øjeblik, at denne beskrivelse ses igennem begrebsudviklingen hos to kritiske Heidegger-læsere: Nemlig den tyske filosof Herman Schmitz og den tyske historiker Reinhart Koselleck. Kun via Schmitz og Kosellecks kritik af Heidegger bliver det på en tilfredsstillende måde muligt at udlægge det uhyggeligt uhjemlige stemningsstifte, som I have waited, and you have come i sin motiviske brug af klimaforandringerne bringer til syne.

Det uhyggeligt uhjemlige

Heideggers udlægning af det uhyggelige uhjemlige (das Unheimliche) i *Sein und Zeit*, som her vil danne udgangspunkt for min fortolkning, lader sig dog ikke fremlægge uden en præsentation af enkelte andre af dette filosofiske værks nøglebegreber. Navnlig Heideggers ontologiske forståelse af mennesket som et væsen, der affektivt

påvirkes af den verden, som det befinder sig i, er her vigtig. For Heidegger er *befindligheden* (Befindlichkeit) netop på linje med *forståelsen* (Verstehen) og *talen* (Reden) en grundlæggende væsensbestemmelse ved den menneskelige tilstedeværelse (Dasein) (Ibid.: 177)¹. Det betyder konkret, at Heidegger forstår mennesket som et stemt (gestimmt) væsen. Det vil sige som et væsen, der affektivt gribes af *stemning* (Stimmung), ellers som det fremgår af *Sein und Zeit*:

Befindligheden er så lidet reflekteret, at den netop overfalder tilstedeværelsen under den refleksionsløse hengivelse og overgivelse til den varetagne "verden". Stemningen overfalder. Den kommer hverken "indefra" eller "udefra", men stiger op af selve i-verden-væren som en måde at være i verden på (oversat af Christian Rud Skovgaard)².

Som det fremgår af citatet, eksisterer denne modtagelighed for affektive stemninger ifølge Heidegger allerede på et før-refleksivt niveau, idet den udgår fra menneskets væren-i-verden (In-der-Welt-sein). At blive følelsesmæssigt berørt er ifølge Heidegger simpelthen et grundvilkår for den menneskelige eksistens. Det er en af betingelserne ved den måde, som mennesket er kastet (geworfen) ind i verden på³. Dette betyder naturligvis ikke, at stemninger ikke også kan lede til refleksion. *Befindligheden* er ifølge Heidegger netop en af de måder, hvorigennem subjektet kan blive bevidst om tilstedeværens grundvilkår som kastet. Det er med andre ord en af de måder, hvorpå subjektet kan blive åbnet (erschlossen) for en refleksion over meningen med dets væren (Ibid.: 179). Heideggers generelle pointe i *Sein und Zeit* er imidlertid, at denne mulighed for mennesket

¹ Tilstedeværelsen (Dasein) er selve hovedbegrebet i *Sein und Zeit*. For Heidegger er mennesket ikke kun et væsen, der er sat ind i en verden og derfor er væren-i-verden (In-der-Welt-sein). Det også et væsen, der er åbnet (erschlossen) for sin væren menig. Det er primært denne selvrefleksion, som begrebet tilstedeværelsen primært refererer til, eller som Heidegger definerer begrebet: "Tilstedeværelsen er værende, som i sin væren forholder sig forstående til denne væren". (Heidegger 1977: 71, oversat af Christian Rud Skovgaard).

² „Die Befindlichkeit ist so wenig reflektiert, daß sie das Dasein gerade in reflexionslosen Hin- und Ausgewesenheit an die besorgte „Welt“ überfällt. Die Stimmung überfällt. Sie kommt weder von „außen“ noch von „innen“, sondern steigt als Weise des In-der-Welt-Seins aus diesem selbst aus“ (Heidegger 1977: 182).

³ Kastethed (Geworfenheit) er ligeledes et centralt begreb om end mindre betydningsfuldt end tilstedeværelsen - for Heideggers ontologiske udredning i *Sein und Zeit*. Det udtrykker netop den centrale væsens karakter ved mennesket, at det uden at bestemme det selv, er blevet givet en eksistens, som det må forholde sig til (Heidegger 1977: 180). *Sein und Zeit* kan i den henseende ses som en eksistentiel appel til mennesket om at tage denne kastethed på sig. Det vil sige beslutte sig at forholde sig til mulighederne ved dets eksistens (Ibid.: 336).

til at forstå sig selv som kastet, er en mulighed, som mennesket hele tiden vender sig bort fra (Ibid.: 181). Erkendelsen af kastethedens fakticitet undviges konstant, idet mennesket undgår at forholde sig til betingelserne for dets egen eksistens. I stedet hjemfalder (verfallen) det til en konventionel eksistensforståelse, der bero- ligende overdøver sandheden om dets kastet- hed. Heidegger kalder denne konventionelle eksistensforståelse for Man'et (das Man), idet han med tydelig inspiration fra Kier- kegaard påpeger, hvordan Man'et skjuler for subjektet, at tilstedeværen er dets enkelte (Ibid.: 156).

Det er i denne kontekst, at det uhyggeligt uhjemlige (das Unheimliche) spiller en rolle i Sein und Zeit. Heidegger beskriver, hvordan angsten som befinde- lighedsmodus hvier subjektet ud af den fortro- lighed med dets eksistens, som præger dets væren som Man, og derved skaber en stemning i subjektet af ikke at have hjemme i sin væren (Nicht-zuhause-sein). Dette kan også formuleres på anden vis: Netop fordi befinde- ligheden er et grundvilkår for mennesket gribes det af angst, der manifesterer sig i dets væren som en stemning af ikke at have hjemme, og derved kaldes det tilbage fra Man'et til den kastede eksistens, som det er. Heidegger skriver:

Angsten derimod henter tilstedeværen tilbage fra dens hjemfaldende måde at gå op i "verden" på. Den daglig- dags fortrolighed bryder sammen i sig selv. Tilstedeværen er skilt ud, dette dog som i-verden-væren. I-væren kommer ind i den eksistentielle modus af et ikke hjemme. Det er dette og intet andet, som talen om "uhygge" refererer til (oversat af Christian Rud Skovgaard)⁴.

For Heidegger markerer stemningen af uhjemlig uhygge (das Unheimliche) på den måde den eksistentielle fremmedhed i det subjekt, der står over for sin egen kastet- hed. Man kan også sige det på den måde, at angsten via stemningen af uhjemlig uhygge igen bringer tilstedeværen hen foran sin væren som kastet ved at blotlægge en væren- i-verden, hvor trygheden og sikkerheden er borte.

Det er denne forståelse af uhjemlig uhygge, som jeg nu finder det nødvendigt at

udvide for at kunne beskrive det stemnings- skifte, som fremstillingen af klimaforan- dringerne i I have waited, and you have come bringer til syne. Jeg ønsker netop at kunne beskrive dette tab af tryghed og sikkerhed i mere konkrete (og mindre eksistentielle) termer uden at give køb på det, som jeg op- fatter som værende den grundlæggende pointe i Heideggers udlægning: Nemlig at uhjemlig uhygge kan manifestere sig som en stemning, der ikke behøves at være fremkaldt af mødet med et (uhyggeligt) objekt eller væsen, sådan som det fremhæves hos Freud (Freud 1963: 53). Jeg vil for at kunne foretage denne udvidelse nu kort inddrage Schmitz og Koselleck, der begge har fremsat en kri- tik af Heidegger, som jeg finder brugbar til dette formål.

Det er således i særdeleshed Heideg- gers beskrivelse af mennesket som et af- fektivt væsen, der via dets væren-i-verden påvirkes af stemninger, der danner baggrund for Hermann Schmitz' tankning af atmosfæ- riske følelsesrum (Gefühlsraum)⁵. Jeg ind- drager her først og fremmest Schmitz, fordi han i anden del af tredje bind af sit magnum opus, System der Philosophie (1964-1980), der bærer titlen Der Gefühlsraum (1969), kritiserer den dikotomi mellem angsten og frygten, som Heidegger opstiller i Sein und Zeit (Schmitz 2005: 281). Som vi har set, definerede Heidegger her grundlæggende angsten som en stemning, mens han knytter frygten til et møde med et inderverdensligt imødekomende (innerweltlich Begegnendes) objekt (Heidegger 1977: 186). Schmitz påpe- ger imidlertid, at Heidegger i denne dikoto- mi overser en væsentlig følelse. Dette er følelsen af at være bange, eller det, som jeg i et forsøg på at bruge et dansk ord, der svarer til det tyske ord "Bangnis", videre frem vil kalde for banghed. Denne banghed manifesterer sig ifølge Schmitz ved, at hele den atmosfære, der omkranser subjektet, fremstår uhyggelig (Unheimlich), uden at oprindelsen til denne uhygge kan lokaliseres (Schmitz 2005: 282). Samtidig adskiller bangheden sig ifølge Schmitz fra angsten, fordi den ikke manifesterer sig som angstanfaldets periodiske udbrud men mere som en grundlæggende, kontinuerlig uhygge,

⁵ I forlængelse af Heideggers stemnings-begreb påpeger Sch- mitz, hvordan følelser generelt ikke skal forstås som noget, der udelukkende foregår i subjektets indre eller som noget, der udelukkende udgår fra et enkelt objekt. Følelser manifesterer sig ifølge Schmitz snarere som en stemningsmæssig farvning af hele det rum, som omkræder subjektet, hvorfor Schmitz taler om følelsesrum og følelser som atmosfære (Schmitz 2005: 52, 100).

eller som Schmitz skriver:

Overfor den diskrete og momentvise glimtende, grelle standsmning, der efterlader én stakåndet, som er angsten, er bangheden det atmosfæriske omsluttende og uopdelte uhyg- gelige hele

(Oversat til lejligheden af artiklens forfatter)⁶.

Schmitz' påpegnin af, at banghed på denne måde er noget andet end angst, gør det mu- ligt at forstå stemningen af uhjemlig uhygge (das Unheimliche) i en udvidet kontekst. I stedet for at forstå denne stemning som en manifestation af en indre angst, der afdæk- ker subjektets kastethed - dvs. betingel- sen for dets tilstedeværen - kan vi således nu forstå denne stemning som havende en relation til den verden, som ligger uden for subjektet: Nemlig som værende knyttet til en atmosfære, der i sin helhed virker truende på subjektet, uden at denne trus- sel har en konkret manifestation. Intro- duktionen til bangheden er imidlertid ikke alene tilstrækkelig. Til denne relation må imidlertid ligeledes høres en udvidelse af Heideggers ontologiske forståelse af til- stede-væren (Dasein) som selvfortolkende i-verden-væren. Heideggers beskrivelse af, hvordan angstens uhyggeligt uhjemlige stem- ning åbnede en mulighed i subjektet til at forstå sig selv som kastet og derved til selvstændighed at varetage sin eksistens, har som tidligere nævnt et for solipsistisk fokus (Heidegger 1977: 249-250).

Det er her, at den tyske historiker Reinhart Kosellecks arbejde bliver relevant. I sin artikel "Historik og Hermeneutik" (2000), som er en redigeret udgave af en forelæsning med den samme titel, der første gang udkom i 1987, påpeger Koselleck netop, hvordan Heidegger i sin beskrivelse af til- stede-væren ser bort fra en række væsentlige sociale faktorer. Som Koselleck skriver, er mennesket i Heideggers beskrivelse af til- stede-væren ikke tilstrækkeligt "åbnet for sine medmennesker [...] det er altså ikke sat fri til konflikter med sine samtidige" (Ko- selleck 2007: 165, oversat af Jens Busck). Koselleck fremsætter derfor fem kategorier, der har til hensigt at udvide tilstedeværen som begreb, så det i højere grad antropo- logisk matcher den adfærd, der kommer til syne i den menneskelige historie. Koselleck

påpeger i den henseende navnlig, hvor- dan der med til beskrivelsen af mennesket som tilstedeværen må knyttes en begribelig udvidelse af den endelighedsforfaring, som Heidegger lagde til grund for tilstedeværen. Hvor Heidegger fremhævede den menneskelige eksistens som en væren hen imod døden (Sein zum Tode), der i sin bevidsthed om sin egen endelighed havde en mulighed for at tage særegent vare på sin eksistens, fremhæver Koselleck den menneskelige eksistens som en væren til at slå ihjel (Sein zum Totschla- gen), eller som han skriver:

Hvis historier skal være mulige, må Heideggers centrale bestemmelse om fremløbet mod døden udbygges med den kategori, der hedder at kunne slå ihjel. Det er kendeteg- nende for mennesket, at det ikke blot har gjort overlevelsen til målet for sine anstrengelser inden for horisonten af sin uundgåelige død; fra de jagende og samlende border og frem til de atomart højstudsede supermagter er kampen om overlevelse forbundet med truslen om andres død eller om at dø for andres hender

(Oversat af Jens Busck)⁷.

Romanens stemning af uhjemlig uhygge

Med disse centrale tilføjelser til Heideg- gers udlægning af det uhyggeligt uhjemlige in mente, vil jeg nu vende mig mod McDonagh prisbelønnede debutroman I have waited, and you have come. Romanen handler om den kvindelige hovedperson og jeg-fortæller, Rachel, der lever i en afkrog af England plaget af oversvømmelser, voldsomme storme og vedvarende regn. At der her er tale om vejr-fænomener forårsaget af menneskeskabte klimaforandringer antyder flere steder i romanen. Bl.a. fremgår det, at benzindrevne biler er blevet forbudt, ligesom det frem- går, at forskellige bæredygtige energiformer har spillet en central rolle i det samfund, som engang eksisterede i det landskab, som Rachel lever i (McDonagh 2012: 52, 29). De menneskeskabte klimaforandringer fremstilles i den henseende ikke blot som en begiven- hed, der har sat den teknologiske udvikling i bakgear, men også medført en reduktion i mellemmenneskelig empati, eller som det fremgår i et af Rachels tilbageblik:

⁷ Heideggers centrale Bestimmung des Vorlaufens zum Tode muß, um Geschichten zu ermöglichen, ergänzt werden durch die Kate- gorie des Totschlagenkönnens. Es zeichnet die Geschichte des Menschen aus, daß sie nicht nur im Horizont ihres Sterbenswils- sens das Überleben immer und immer wieder zur Aufgabe ihrer Anstrengung gemacht haben. Angstzungen von den sammelnden Herden bis zu atomar hochgerüsteten Supermächten steht der Kampf um Überleben immer zugleich unter der Drohung des Todes der andern oder mehr noch durch den andern (Koselleck 2000: 101-102).

Mennesker dræbte hinanden pga. besiddelsen af en skrællet kartoffel eller en sår forurenede vand. Mennesker dræbte hinanden af medlidenshed, imens de stadig havde energien til at gøre det, fordi hede og sygdom, disse allestedsnærværende gribbe, klamrede sig til din skulder, åd af dit levende kød. Tusinder, måske millioner, det var umuligt at vide, hvad der var den rigtige størrelsesorden, var allerede døde af malaria, tyfus, hunger, hedselag, kulde, affrygt, vold og forvirring. Infrastruktur, det illusoriske sikkerhedsnet, som vi havde vænnet os til at være så afhængige af, var kollapsset (Ibid.: 91, oversat til lejligheden af artiklens forfatter).

Alligevel spiller mellemmenneskelig vold en langt mindre rolle i *I Have Waited, And You Have Come* end i mange andre post-apokalyptiske. Det er netop en pointe, at den ikke er synlig i Rachels omverden, idet opløsningen af mellemmenneskelig tillid her mere eksplicit danner stemningen i det atmosfæriske følelsesrum, som Rachel utrygt må leve i. Den mellemmenneskelige vold, som beskrives i overstående tilbageblik, figurerer således ikke på romanens nutidsplan. I stedet lever Rachel i næsten total isolation fra det samfund af små kollektiver, som omgiver hende. Hendes eneste kontakter er veninden, Stephanie, der befinder sig i USA, og købmanden Noah, som hun forsøger at indlede et forhold til.

Mens skype-forbindelsen til Stephanie bryder sammen cirka midtvejs i romanen og derved isolerer Rachel yderligere, udvikles denne beskedne kreds af bekendte imidlertid, da en anden mand, Jez White, entre-rer Rachels verden. Under dække af at være Noah arrangerer White et møde med Rachel, som hun hurtigt forlader. Alligevel bliver White herefter det punkt, som Rachel i sin næsten totale isolation orienterer sig mod. Først sætter hun forskellige undersøgelser i værk for at finde Whites tilholdssted, og da dette lykkes, begynder hun at opholde sig i hans hus. Her opdager hun, at White holder øje med hende. Rachels og Whites indbyrdes udspionering illustrerer på den måde et grundlæggende tab af privatsfærens tryghed i den fremtid, som romanen fremstiller. Den markerer så at sige den generelle atmosfære af utryghed, som det klimatiske sammenbrud og det deraf følgende sammenbrud i den mellemmenneskelige tillid har ført med sig.

Hvor Whites optagethed af Rachel er et udtryk for begær, er Rachel, i sin tilsvarende monomaniske optagethed af White, drevet af paranoia. Det er således kendetegnende for romanen, at White aldrig fremstår truende over for Rachel, end ikke

da han ved, at hun opholder sig i hans hus. Antagonismen mellem dem udgår udelukkende fra Rachel, der i romanens afslutning dræber White ved at stikke en rusten paraply gennem øjet på ham, mens han sover.

Jeg vil i resten af artiklen argumentere for, at årsagen til denne handling kan ses som et resultat af det atmosfæriske følelsesrum, som viser sig i Rachels beskrivelser af sine omgivelser. Jeg vil i den henseende hævde, at Rachels atmosfæriske følelsesrum i disse beskrivelser fremstår uhyggeligt uhjemligt (Unheimlich) på to niveauer. På det første niveau skabes Rachels følelse af ikke at have hjemme af den atmosfære, som det forandrede, fysiske klima, fører med sig. På det andet niveau skabes denne følelses uhygge af den mellemmenneskelige atmosfære, som det sociale klima i Rachels kollapsede verden skaber. Man kan også sige det på den måde, at det først skal handle om det klimatiske sammenbrud som kulisse og dernæst om det sociale sammenbrud som kulisse.

Når klimaets fysiske forandring i romanen er med til at skabe et atmosfærisk følelsesrum, der fremstår uhyggeligt i sin "uhjemlighed", skyldes det, at det klimatiske sammenbrud i romanen former en dyster kulisse rundt om Rachel. Mørket og regnen klæber sig næsten uafbrudt til den verden, der udgør fundamentet for Rachels væren-i-verden. Dette fremgår allerede tidligt i romanen af følgende beskrivelse: "Jeg kan lugte, at der er regn på vej. Der er altid regn på vej" (Ibid.: 22, oversat til lejligheden af artiklens forfatter). Dette "altid" markerer en affektiv stemning. Det blotlægger en følelse af håbløshed i en verden, hvor yderligere klimaforandringer kun vil forværre betingelserne for den menneskelige eksistens. Sammenbruddet af det engang kendte klima former på denne måde et atmosfærisk følelsesrum rundt om Rachel, der ikke blot afspejler hendes følelsesliv, men også skaber det. Dette fremgår endnu tydeligere af følgende passage:

Et sidste udbrud af gult lys pletter den vestlige himmel, hvor en solnedgang engang ville have været et muligt løfte om, at den næste dag ville blive god (Ibid.: 68, oversat til lejligheden af artiklens forfatter)

Schmitz påpeger i *Der Gefühlsraum* netop, hvordan vejrets påvirkning af den menneskelige stemning er et glimrende eksempel på, at følelser er atmosfæriske. Det vil

sige, hvordan de opløser det cartesianske skel mellem subjekt og objekt for i stedet at forme én affektiv atmosfære (Schmitz 2005: 361). På samme måde er pointen i de to overstående eksempler fra romanen, at Rachels følelser ikke kan adskilles fra det rum, der omkranser hende. Håbløsheden kan her ikke beskrives som en følelse, der udelukkende udgår fra hende selv, men må snarere betragtes som grundstemningen i hele det atmosfæriske følelsesrum, som indhyller hendes væren-i-verden.

Dette følelsesrum rummer i sin håbløshed en konkret følelse af "uhjemlighed", af ikke at have hjemme, for så vidt at håbløsheden umiddelbart udspringer af det forandrede klima. Der findes i denne håbløshed således stadig en erindring (markeret ved ordet "engang" i overstående citat) om et andet klima og derfor et andet atmosfærisk følelsesrum præget af håb. Når det er sagt, udgør det forandrede klima, som allerede nævnt, kun det ene af to væsentlige aspekter ved det atmosfæriske følelsesrum, som romanen bringer til syne. Det mørke, regnfulde vejr, der klæber sig til Rachels væren-i-verden, bliver først uhyggeligt uhjemligt (Unheimlich) ved at være del af en verden, hvor den mellemmenneskelige tillid er brudt sammen. Uden dette andet, atmosfæriske element markerer det mørke, regnfulde vejr – der ganske vist fremstår uhjemligt i dets forandring af Rachels omverden – blot en væren-i-verden, som er mere håbløs end uhyggelig. Dette kan derfor også formuleres på anden måde: Nemlig at sammenbruddet i den mellemmenneskelige tillid medfører et skifte i det atmosfærisk følelsesrums toning, dets grundlæggende affektive stemning, idet håbløsheden med dette sammenbruds indlejring i følelsesrummet går over i banghed (Bangnis). Dette fremgår i romanen ved, at Rachel efter det klimatiske og sociale sammenbrud oplever mørket på en ny måde:

Som ung pige kunne jeg i jagten på frygt lide at vove mig ind i de mest stille og mørke steder om natten, men mørket gjorde mig aldrig bange. Det lagde sig i stedet omkring mig som en gammel vens arm. Jo mere jeg forsøgte at gøre mig selv bange, des mere beskyttet følte jeg mig. Dette er nu ved at forandre sig.

(McDonagh 2012: 80, oversat til lejligheden af artiklens forfatter)

Denne utryghed udgår netop ikke fra mørket som sådan, men fra den truende atmosfære af

mistillid, som sammenbruddet i den mellemmenneskelige tillid har bragt ind i mørket. Der er derfor heller ikke tale om en trussel, der tager form som et inderverdensligt inødekommende objekt (sådan som Heidegger definerede frygtens årsag), men om en trussel, der knytter sig til hele den omkransende atmosfære. Lad os derfor her huske på, at Schmitz netop definerede bangheden (Bangnis), som den konstante følelse af uhygge, der udspringer af at være i en verden, hvor en egentlig trussel ikke kan lokaliseres. At bangheden i den henseende ikke blot manifesterer sig i Rachels atmosfæriske følelsesrum, men er grundlæggende for den væren-i-verden, som romanen i sin fremstilling af klimaforandringerne generelt afdækker, fremgår af romanens afslutning. Da Rachel i slutningen af romanen begynder at sove i Whites hus, opdager hun, at han sover med lyset tændt, hvilket leder hende til følgende konklusion:

Mit værelse er oplyst af skæret fra hans sengelampe. Han sover med lyset tændt: En mand bange for mørket [...] Han sover tæt ved lyset: En mand bange for døden (Ibid.: 165-166, oversat til lejligheden af artiklens forfatter)

At White sover med lyset tændt kan altså netop ses som udtryk for den generelle atmosfære af utryghed, som opløsningen af den mellemmenneskelige tillid har medført i romanen. Det vil sige som et udtryk for, at bangheden er den grundlæggende affektive stemning i det atmosfæriske følelsesrum, der knytter sig til den menneskelige væren-i-verden, som romanen afdækker. Dette er endvidere interessant, fordi denne stemning i romanen samtidig leder til yderligere vold og mellemmenneskelig splittelse. Således fører den følelse af banghed, som kollapsen i den mellemmenneskelige tillid skaber, Rachel til den sociale antipati, der til sidst kulminerer i mordet på White.

Vi når dermed samtidig frem til en anden væren-i-verden, der kan sættes over for den uhyggeligt uhjemlige væren-i-verden, som jeg i min hidtidige udlægning af romanen har koncentreret mig om. For i banghedens overgang til antipati og vold viser der sig bag den uhyggeligt uhjemlige væren-i-verden, som romanen afdækker, en mere grundlæggende ontologisk dikotomi mellem en væren hen imod døden (Sein zum Tode) og en væren til at slå ihjel (Sein zum Totschlagen). Den affektive stemning af banghed, som er karakteristisk for den uhyggeligt uhjem-

lige *væren-i-verden*, som romanen afdækker, adskiller sig i den henseende ikke markant fra den angst, som Heidegger forbandt med stemningen af det uhyggeligt uhjemlige (das Unheimliche). Bangheden sætter i romanen på samme måde som angsten hos Heidegger en forståelse af en *væren hen mod døden* i scene, idet den for romanens karakterer blotlægger en verden uden beskyttelse.

Forskellen ligger i stedet et andet sted. Hvor Heidegger tillagde tilstedeværens forståelse af dens *væren* hen imod døden en positiv værdi, i dens åbning af en mulighed for eksistentiel beherskelse, lader en sådan positiv værdiladning sig ikke udlede af *I Have Waited, And You Have Come*. Hvis det overhoved giver mening at tale om, at den uhyggelige uhjemlige stemning af ikke at have hjemme her resulterer i en form for eksistentiel beherskelse, er det i en syg beherskelse. Rachel mord på White kan ganske vist ses som udtryk for en beslutsomhed (Entschlossenheit) fremkaldt af banghedens afdækning af kastetheden og *væren hen imod døden*, men denne beslutsomhed grunder i paranoia⁸. Mordet på White kan således tolkes som et udsalg af et manglende inderverdensligt imødekomende objekt i det atmosfæriske følelsesrum, der omkranser Rachels *i-verden-væren*. Det vil sige som et udsalg af banghedens vedvarende følelse af at befinde sig i en uhyggelig, omkransende atmosfære, hvor denne følelse ikke forløses i mødet med et konkret, faretruende objekt. Det er netop først ved at udpege et sådant (falsk) objekt og derved forvandle bangheden til frygt, at det bliver muligt for Rachel at eliminere uhyggen. Dette fremgår ved, at Rachel efter mordet på White får det bedre (Ibid.: 175).

Jeg vil dog i økokritikkens ånd samtidigt insistere på, at det her er muligt at gå et skridt længere end denne udlægning, der nogenlunde holder romanens fremstilling og verden derude adskilt. Dette betyder ikke, at vi som læsere behøver forveksle romanens fremtid med en virkelig fremtid. Selvom vi aldrig kan betragte fiktionen som en eksakt reproduktion af verden, udkaster romanen dog alligevel en skitse af fremtidig *væren-i-verden*, som kan danne basis

⁸ Som allerede indikeret, forbinder Heidegger den beslutsomhed, som erkendelsen af kastetheden (hvortil hører en erkendelse af tilstedeværens *væren* hen mod døden) medfører, med noget positivt. Denne erkendelse gør det ifølge Heidegger netop muligt for tilstedeværens beslutsomt at forholde sig til mulighederne for dens eksistens. Det vil i Heidegger-terminer sige til dens *sværgne selv-værenkunnen* (Selbstseinkönnen) (Heidegger 1977: 405-406).

for en økokritik. Jeg er derfor heller ikke enig med den tysk-amerikanske litteraturforsker Hans Ulrich Gumbrecht, når denne i sin seneste bog *Atmosphere, Mood, Stimmung* (2012) beskriver stemningsbegrebet, som en ny tredje position mellem Dekonstruktionen, der "fortsætter med at mene, at der ikke kan opstå nogen kontakt mellem sproget og verden udenfor sproget" og en kulturvidenskabelig tradition, der "aldrig har været skeptisk omkring litteraturens forbindelse til ekstra-lingvistiske virkeligheder" (Gumbrecht 2012: 2-3, oversat til lejligheden af artiklens forfatter). I stedet vil jeg, som det gerne skulle have fremgået, hævde, at det med økokritikken er muligt at hive stemningsbegrebet ud af den lidt vage tredje position, som Gumbrecht placerer det i, hvor "det at læse efter stemning [Stimmung] altid betyder at være opmærksom på de tekstuelle dimensioner i de former, som indhyller os" (Ibid.: 3, oversat til lejligheden af artiklens forfatter). Det er således ikke den stemning, som litteraturen sætter læseren i, der først og fremmest er interessant. Det er derimod den stemning, der hører til den skitse af *væren-i-verden*, som litteraturen udkaster, og som via McDonaghs roman giver os et nyt kritisk udgangspunkt for at reagere imod klimaforandringerne.

Bibliografi

- Freud, Sigmund. "Das Unheimliche". *Das Unheimliche*. London: Imago Publishing Co, 1963: 45-84.
Gumbrecht, Hans Ulrich. *Atmosphere, Mood, Stimmung* (E. Butler, Trans). Stanford: Stanford University Press, 2012.
Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977.
Koselleck, Reinhart. "Hermeneutik und Historik". *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2000: 97-118.
McDonagh, Martine. *I Have Waited, And You Have Come*. Brighton: Myriad Editions, 2012.
Schmitz, Hermann. *Der Gefühlsraum*. Bonn: Bouvier Verlag, 2005.

Gregers Andersen er cand. mag i litteraturvidenskab og ansat som ph.d.-studerende ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab ved Københavns Universitet med et forskningsophold ved The Rachel Carson Center, Ludwig-Maximilians-Universität, München bag sig. Han arbejder på en afhandling om repræsentationer af globale opvarmning i vestlig populærkultur med særligt fokus på skønlitterære repræsentationer.